

Az építészeti retorika oktatása

„úgy szólalj meg, ahogyan elered

az eső”¹

A retorika

A retorika a szónoklat meghatározott felépítésének tudományát jelenti: szónoklattan².

Eredete az ókori világban kereshető: „szakszóként a „rhétór” Arisztophanésznál fordul elő először (frg. 945), a rhétoriké pedig Platónnál, aki a rábeszélés mestereként határozta meg Gorgiasszal (Gorgiasz 453a), később pedig ő maga így definiálja a retorikát: „a lelkek irányítása beszédek révén” (Phaidrosz 261a).” Arisztotelész megfogalmazása szerint: „a retorika olyan képesség, amely minden egyes tárgyban feltárja a *meggyőzés* lehetőségeit.” (Rétorika 1. 2. 1355b).

Erről az értelmezésről már saját korában vita indult (pl. Quintilianus), illetve azóta többen támadták ezt a felfogást (pl. Locke), de a retorika lényegét a meggyőzésben látó definíció, többé-kevésbé általánossá vált az ókortól kezdve egészen napjainkig (pl. Volkman, Lausberg).³

Bármely más tudomány/mesterség a saját tárgyáról kutat, tanít és győz meg: pl. a jogtudomány a jogszerűségről, a ballisztika a röppálya számításáról, stb. A retorika viszont bármely tárgyban – így az építészetben is – képes a *meggyőzésre*, melyhez a görögök szerint az úgynevezett „bizonyítékokon” keresztül vezet az út. Ezek: a szónok jelleme (témában való jártasság, jóakarát, becsületesség stb.), a hallgatóságra tett hatás (főleg érzelmi), illetve a beszéd, mely bizonyítja (vagy legalábbis úgy tűnik) a tételt (logikus érvelés).

¹ (Villányi 2002, 36.)

² *retorika* fn **1.** Irod. Szónoklattan. **2.** Isk. rég. Az értekező prózai írásművek szerkezetét és műfajait tárgyaló tantárgy, ill. tankönyv. **3.** vál., pejor. is. Hatásosan csoportosított érvek, gondolatok szónoki(as) előadása. Üres ~. [nk: lat<gör] –, (Juhász, és mtsai. 1989)

³ (Adamik, A. Jászó és Aczél 2004, 1.)

Retorika az építészetben

A szakirodalom egy része az építészeti retorikát az épületek által közvetített üzenetek feltárására szakosodott tudományként definiálja.⁴ Ezt a meghatározást a magam definíciója mellett továbbra is érvényesnek tartom, mivel azonban e tárgy taglalása inkább az építészetkritika témakörébe tartozik, így az általam értett építészeti retorika témakörébe ezt az aspektust nem sorolom.

Megközelítésem szerint a retorikai ismeretek az építészet területén az épület létrejötte előtt, a tervezés fázisában alkalmazhatók leginkább. Így az építészeti retorikát *az építészeti tervezés részeként alkalmazott meggyőzés tudományaként* definiálom. A meggyőzés irányulhat külső személyre vagy személycsoportra (pl. megbízó) épp úgy, mint visszahatva magára a tervre, vagy a tervezőre (pl. prezentációs makett). Hozzá tartozik minden közlésforma, amely az építészeti gondolat átadását, megfogalmazását célozza. Többek között: szöveg (írott és élőbeszéd), rajz, fotó, makett, animáció, film, stb., kivéve magát az épületet.

Az építészet a művészetek és a mérnöki tudomány határán egyensúlyozva különleges prezentációs szokásokkal rendelkezik. A terv nem a végleges mű, azonban elkészült mű hiányában csupán tervek megvitatására, értékelésére nyílik lehetőség. Ez nagyfokú absztrakciót igényel, mely gyakran félreértésekhez vezet, mint azt a Monty Python klasszikusából is láthatjuk.⁵ Ebből a szempontból az építészet különleges diszciplína.

A legtöbb művészeti ágban tevékenykedő művész általában nem mutat be terveket a műalkotás elkészülte előtt. A festők, szobrászok, nem prezentálják bizottságok, terv zsűri, megrendelők előtt a készülő festmény vagy szobor terveit, ugyanígy furcsa helyzetben lenne a zeneszerző, akinek egy készülő szimfónia partitúráját bemutató előadásra vállalkozna.

Másik oldalról a mérnöki tudományok területén sem olyan fontos a meggyőzés ereje egy-egy készülő projekt bemutatása esetén; általában a számok, a fizika törvényei döntenek. A megítélés többnyire objektívebb szempontok szerint zajlik (pl. számítások), mint a dizájn és az építészet területén.

Mivel az építészeti tervezés és annak megítélése gyakran szubjektív, megérzéseken, ösztönökön, tapasztalaton nyugvó döntések sorozata, így az alkotó a hallgatóság meggyőzésére kárhoztatott. A meggyőzés képességének ezért nagy jelentősége lehet egy-egy projekt végeredményének minőségére nézve.

⁴ pl: (Kirkbride 2015)

⁵ (Chapman, és mtsai. 1970.)

A magyar építészek általános retorikai/beszéd képességei tekintetében egyet kell, hogy értsek Nagy Mártonnal, aki szerint az jelenleg a lehetséges/elvárt színvonal alatt van.⁶

Hogy ez miért lehet így, arra David Greusel könyvében találunk számos lehetséges választ: (1) Az építészeknek általában a jobb agyfélteke az erősebb (vizualitás) inkább, mint a bal agyfélteke (szóbeli és analitikus gondolkodás). Ebből fakadóan az erős grafikai érzék szóbeli és analitikus közészerúséggel párosul. (2) A legtöbb építész/dizájnner a legutolsó percig a terveken/grafikán dolgozik (praxisban épp úgy, mint az egyetemen) így nem, vagy alig marad idő arra, hogy a szóbeli bemutatást megtervezzék. (3) Gyakran úgy gondolják, hogy a művük „magáért beszél”, vagy (4) mivel több nap vagy hét munka fekszik a tervben, ezért úgy, hogy képesek érthetően elmondani gondolataikat, így a felkészülésre általában nem fektetnek nagy hangsúlyt.⁷

A felkészülés hiánya mellett az is feltűnő, hogy az építészek nem nagyon tudnak magukkal mit kezdeni a színpadon. „Ironikus, hogy a térbeliségre érzékeny emberek épp a saját testük által elfoglalt teret nem tudják kezelni.” – írja Greusel. További zavaró tényező, hogy az építészeti szakzsargon gyakran érthetetlen a nem építész képzettségű hallgatóság számára, ahogy azt Bob Bronson viccesen jelzi az építész-bingo játékaival és a hozzá tartozó magyarázó szöszedettel.⁸

Az említett problémákkal érdemes szembe nézni épített környezetünk minőségének emelése érdekében. Ezzel a meglátással nem vagyok egyedül: a Cseh Andrással készített interjúm (lásd: 1. Melléklet) legfontosabb tanulsága éppen az, hogy egy ilyen témájú tantárgy/feladatsor nagyon hiányzik az építészeti képzésből. Golda János hasonlóképp vélekedett: „Az a baj, hogy mi, építészek nem tudunk kommunikálni. Egymással sem, meg senkivel sem.”⁹

A magyar építészképzések keretében a hallgatók megtanulnak rajzolni, makettezni, épületet tervezni stb., de célzott gondolkodás a gondolataik közlésének mikéntjére, annak gyakorlására nem nagyon nyílik terük; előadni (beszélni) és írni kevésbé tanulnak meg. Ha mégis, az nem az oktatási rendszer sikerének köszönhető, sokkal inkább autodidakta módon sajátítják el. A pécsi egyetemen dr. Rétfalvi Donát tart ugyan *digitális prezentációs ismeretek 1-2*¹⁰ címmel kurzust, de az főleg prezentációk és portfóliók összeállításának technikai tudását célozza átadni, így ez a kurzus nem kifejezetten az építészeti retorika oktatásáról szól.

⁶ „Általában a műszaki értelmiség nem tud beszélni. Dadognak, és általában írni sem tudnak. Nagyon kevés olyan építész van, aki el tudja mondani értelmesen, hogy mit tervezett.” (Nagy 2010)

⁷ (Greusel 2002, 2.)

⁸ (Bronson 2010)

⁹ (Golda 2015)

¹⁰ (Rétfalvi 2015)

Szükséges tehát az építész képzésbe integrálni az építészeti retorika oktatását, melynek keretében koncentráltan, az építészeti gondolatok közlésének módját sajátíthatják el a diákok.

Az építészeti retorika oktatása

Az építészeti retorika oktatását a meglévő építész képzésbe integrálható tantárgyként képzelem el, mely a hallgatók írási-, beszéd- és prezentációs képességét javítja.

A téma szorosan összefügg az építészeti tervezéssel mind témájában (az építészeti prezentációk jelentős többsége építészeti gondolatot, tervet mutat be), mind módszerében. A tervezés szakaszainak megfeleltethetők az építészeti retorika hármas felosztásából származó egységek, melyek a következők: (1) a tervező saját maga meggyőzése (pl. párbeszéd a rajzzal, műhelymunka), (2) a szakmabeliek meggyőzése (pl. kollégák, tervtanács, konzultáció stb.) és a (3) szakmán kívüliek meggyőzése (megbízó, félév végi prezentáció stb.).¹¹ A tantárgy fő felépítése ezért a fent említett három pilléren nyugszik.¹²

Mivel a tantárgy struktúrája hasonló a tervezési tárgyakéhoz, a hallgatók egy épp aktuálisan készülő tervüket (másik tervezési tantárgy) alapul véve kell, hogy retorikai manővereket hajtsanak végre e tantárgy keretében, segítve az építészeti tervezést a különböző feladatok és azok visszacsatolása által. A félév elején a színpadi jelenlétet, beszédtechnikát, testkontrollt, gesztikulációt, testbeszédet és a gondolatok hathatós tömörítését célzó gyakorlatok kapnak helyet.¹³ A félév középső szakaszában az írásra koncentrálván a tervezési tárgyhoz kapcsolódó rövid szövegek, tanulmányok megírása, és azok felolvasása, értelmezése, értékelése következik. Ezen írások képezik a félév harmadik felében készítendő prezentáció és on-line közölhető cikk alapját. A félév végén ugyanaz a gondolatmenet fog megjelenni nyomtatott cikk, on-line felületen közzéadható bejegyzés és prezentáció formájában más-más oldalról megvilágítva, feltárva az adott problémát. Ez utóbbi a kapcsolódó tervezési tárgy végprezentációját is jelentheti.

¹¹ (Turányi 2010)

¹² *Megjegyzés: A három közléstípus jellemző különbségét a kommunikáció szereplőinek időkontrolljában találjuk. Az írott fórum esetén befogadói időkontroll, az élő fórum esetén előadói időkontroll működik. A két csoport metszetében elhelyezkedő tételek (pl: on-line bejegyzések, videók, stb.) esetén, miközben a közlő által idő-szerkesztett formátumú közlésről van szó, a befogadó által kontrollált a figyelem ideje.*

¹³ *Megjegyzés: A feladatok kidolgozásában drámapedagógiai eszközök és Debreceni Márton (színész, kortárs táncos és színházi rendező - Artus) illetve Joe Navarro: Beszédes Testek c. könyve lesz segítségemre.*

Irodalomjegyzék

Adamik, Tamás, Anna A. Jászó, és Petra Aczél. „Retorika.” *Digitális Tankönyvtár*. 2004. április 14. www.tankonyvtar.hu/hu (hozzáférés dátuma: 2015. december 20).

Bronson, Bob. „Life of an Architect.” *Words that Architects use: Architect Bingo Card #1*. 2010. november 8. <http://www.lifeofanarchitect.com/words-that-architects-use/> (hozzáférés dátuma: 2015. december 19).

Monty Python's Flying Circus - Architects Sketch. Rendezte: Monty Python. Előadó: Graham Chapman, Eric Idle, Terry Gilliam, Terry Jones, John Cleese és Michael Palin. 1970.

Golda, János, kérdező: András Beke. *BME Doktori Iskola kutatási prezentáció* Budapest, (2015. november 25).

Greusel, David. *Architect's Essentials of Presentation Skills*. New York: John Wiley & Sons, Inc., 2002.

Juhász, József, István Szőke, Gábor O. Nagy , és Miklós Kovalovszky. *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.

Kirkbride, Robert. „Rhetoric and Architecture in the Renaissance.” In *The Oxford Handbook of Rhetorical Studies*, szerző: Michael MacDonald és McMurry Andrew. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Nagy, Márton, kérdező: Gergely Kátay. *Nagy Márton az építészeti prezentációról* Budapest: Építészfórum, (2010. május 21).

Rétfalvi, dr. Donát.
ftp://witch.pmmf.hu:2001/Tantargyi_tematikak_2015_16_1/Epitomuvesz_MA/PMTTENM028%20Digit%E1lis%20prezent%E1ci%F3s%20ismeretek%201.%20MA%20Retfalvi.pdf 2015.
ftp://witch.pmmf.hu:2001/Tantargyi_tematikak_2015_16_1/Epitomuvesz_MA/PMTTENM028%20Digit%E1lis%20prezent%E1ci%F3s%20ismeretek%201.%20MA%20Retfalvi.pdf (hozzáférés dátuma: 2015. december 20).

Turányi, Gábor DLA, kérdező: Gergely Kátai. *Turányi Gábor DLA az építészeti prezentációról* (2010. június 1).

Villányi, László. *Időközben*. Budapest: Orpheusz, 2002.

1. Melléklet: Interjú Cseh Andrással

A megrendelővel való kommunikáció oktatása

Interjú Cseh Andrással a Széchenyi István Egyetem Épülettervezési
tanszéken zajlott kurzusok kapcsán

*„Egész más légpuskával kartonlapra löni,
mint lövészárokból élestölténnyel emberekre.”*

Czigány Tamás

a megrendelővel való kommunikáció oktatásáról

Cseh Andrással a Széchenyi István Egyetem Épülettervezési Tanszékén zajlott projektek kapcsán beszélgettem. A fő kérdés: a megrendelő valós jelenléte egy-egy tervezési tárgyban felkészíti-e a hallgatókat a megrendelővel történő kommunikációra. A projektek közül kettőt vettünk górcső alá. Az egyik projektben a feladat kis faépületek tervezése volt egy finn rockfesztivál számára, mely esetén a rockfesztivál szervezői illetve egy finn faipari egyetem együttműködésébe csatlakozott be a győri egyetem. A másik az Audi győri csarnokaiban a munkahelyek javítására vonatkozó megbízás volt.

B. A.: Hogy zajlott a finn projekt, kik voltak a megrendelők, mik voltak az alapigények? Hogyan/mikor mutattátok meg nekik a terveket?

Cs. A.: Megbízónk részben a fesztivál volt, részben a faipari egyetem; együtt kerestek meg minket, illetve a prezentációk alkalmával összeültek, és egyszerre zsűriztek.

Indításként kaptunk tőlük egy nagyon rövid briefet, ami tartalmazta a fesztivál rövid bemutatását, illetve az alapigényeket: hány fős, milyen komfortfokozatú faházakat akarnak.

A leírás mentén elkezdtünk dolgozni. Amikor már voltak koncepciók, akkor megmutattuk, és onnantól folyamatosan egyeztettünk.

B. A.: A diákok mennyire szembesültek azzal, hogy a tervük mennyire felel meg a megrendelő igényeinek? Mennyire állsz a megrendelő és a diákok közt?

Cs. A.: Ez egy kötélfűzős történet volt. Voltak olyan konzultációk, amikor mi szűrtünk Tamással (Czigány Tamás – a szerk.), de fontosnak tartottuk, hogy ne mindig

ez legyen. Ezért elég sok skypeos prezentációnk és konzultációnk volt, amikor direktben a megrendelőnek mutatták be a tervüket a hallgatók, és közvetlen visszajelzést kaptak.

Szerintem az egyik legnagyobb tanulsága ennek a projektnek: arra döbbennek rá a hallgatók, hogy nem tudják megmutatni azt, amit csinálnak.

Persze amikor ez kiderül, akkor nem tudják, hogy hogyan lehet hozzáállni, mi a következő lépés.

B. A.: Átbeszéltek a hallgatókkal a prezentációk tanulságát? A félreértéseket?

Persze, ezekről a visszajelzésekről beszélgettünk. Megpróbáltuk kiszűrni, hogy melyek azok a visszajelzések, amiket szentírásnak kéne venni, és mik azok, amiket félreértés, vagy meg nem értés szült. A félreértések elkerülésére jó megoldás volt, hogy a második skypeos bemutatóra modelleket kellett csinálni, viszonylag nagyokat, amiket a kamerába forgattak, sőt szétszedhetőek voltak. És ott már ezek a félreértés dolgok elmúltak.

B. A.: Mi lett a projekt eredménye?

Cs. A.: Amikor megvolt a végleges bemutatás, akkor kint megépítettek hármat. Ezek már a fesztivál honlapjáról az elkészült szállások. Ilyenek lettek.

B.A.: Milyen dolgokkal szembesültek még a hallgatók a projekt során, ami egy általános tervezési tárgy keretei közt nem került volna elő?

Cs. A.: Egyrészt azzal, hogy az építészeti minőséget mindenhatónak tekintjük. Azzal, hogy egy másik egyetem, illetve egy megbízó belekerült a történetbe ez nem feltétlenül volt elsődleges. Például volt egy terv: a vázlattevéknél döntenie kellett a csapatnak, hogy egy izgalmas gondolat kísérletet - ami egy kicsit más helyzetre reagált - végigvisz-e, és biztosan nem építik meg, vagy váltanak, és akkor várhatóan megépítik.

A másik dolog, amivel általános tervezési tárgy keretében nem szembesültek volna, az a bekerülési költség. Az egyik csapatnak tízszer annyiba került a terve, mint a többiek átlaga. Jó a lépték, izgalmas a forma, de drága.

A harmadik dolog, amit tanultak: az anyaggal való foglalkozás. Egy faipari egyetemmel dolgoztunk együtt és a megrendelő kifejezett kérése volt, hogy nem izgalmas sátrakat akar, hanem kicsi faépítményeket. A projekt végén, egy a tízben vagy egy az ötben kellett a tervet megmakettezni. Az anyagszerűség így nagyon megjelent, jobban, mint általában.

B. A.: Mik a tapasztalataid, mire lehetett volna jobban odafigyelni tanárként, mi az, ami a legnehezebb?

Cs. A.: Az egyensúlyozás. Egyrészt olyan tárgyat kell adnunk a hallgatóknak, amiből építészeti tervezést tudnak tanulni, másrészt a megbízónak olyan tervet kell szállítanunk, ami miatt Ő megkeresett minket.

B. A.: Lehet erre készülni?

Cs. A.: Szerintem lehet. Az Audi projekt már sokkal biztosabb talajon álló történet volt, mert megvolt ez a tapasztalat. Velük a legelső tárgyaláskor megegyeztünk abban, hogy ez egy egyetemi tárgy; nagyon fontos, hogy ebből a hallgatók kortárs építészeti tanuljanak.

B. A.: Milyen feladattal kerestek meg titeket?

Cs. A.: Azzal kerestek meg minket, hogy foglalkozzunk az egyik meglévő gyárcsarnokukkal abból a szempontból, hogy építészeti eszközökkel hogyan lehet az ott dolgozók munkakörülményeit javítani.

B. A.: Milyen volt a mozgástér a tervezést illetően?

Cs. A.: A győri Audit nem nevezném kísérletező beállítottságú gyárnak. Erős feszültség feszül a jövőkép-építés, és a rizikó vállalása közt. Szerencsére az elején tisztáztuk, hogy az lesz az értékes terv, ami megpróbál valami újat kihozni az adott helyzetből, akár rizikót is vállalva. Ennek köszönhetően mind a megrendelő mind a diákok felé elejét vettük a magyarizációs köröknek.

B. A.: Itt a megrendelővel hasonlóan zajlott a kommunikáció, mint a finn projektnél: voltak prezentációk, csak itt személyesen találkoztatok?

Cs. A.: Igen Igen, gyakorlatilag igen, de itt a megrendelő nem néhány emberből állt, hanem egy bonyolultabb, hierarchikus rendszerrel álltunk szemben. Három ember végig követte a folyamatot, és volt még kb. tizenöt, akik a folyamatnak valamelyik állomásán bekapcsolódtak. Szaktervezők, kisebb vezetők, felső vezetők. Ami izgalmas volt: a hierarchiában elfoglalt helyzetüktől függően egész másképp reagáltak egyes felvetésekre.

B. A.: Itt hogyan zajlott a projektek értékelése?

Cs. A.: Az egyetemen osztályoztunk, mint általában, az Audi pedig tartott egy saját értékelést és egy kis díjazást. Összeállítottak – németesen - egy 100 pontból álló értékelési listát. Ebben benne volt az összes szaki, kis vezetők, középvezetők, felsővezetők, és mindenkinek egyet ért a pontja. A végén a pontrendszerükből káosz jött csak ki, ezért aztán tartottak egy elő zsűrit a szakágakkal, utána a közép- és felső vezetés leült és átbeszéltek.

B. A.: Mit lehetne még tenni a megrendelővel való kommunikációra történő felkészítés érdekében?

Ki lehetne adni egy feladatot, a klasszikus amerikai debate mintájára: otthon felkészülnek, majd az órán megkapják a szerepeket: városvezető, kivitelező, építész stb.. Vitába eresztani őket, hogy helyezkedjenek bele a megrendelői létbe. A mindennapos élet háttéréként értelmezett egyszerű építészeti oktatását be kell emelni az építészeti oktatásába. Egy ilyen szerepjáték rávilágíthatna erre.

B. A.: Ez az első években lenne érdekes...

Cs. A.: Igen, még a valós projektek előtt. Egy másik ötlet: a diák hozzon egy tervezési programot, és egy társa kezdjen el dolgozni rajta. Pl. egy napos tervezési tárgyba sűrítve meg lehetne csinálni egy ilyen szerepjátékot. Mindenki tervez, de zsűrizéskor megrendelői szerepet kell, hogy magára öltjön. Annak átélése hozzá tudna adni a megrendelő igényeinek pontosabb megértéséhez. Például egy társasjáték lehetne, hogy húzol kártyákat, rajta van a budget, a program, a helyszín, meg a többi paraméter...

Győr, Fecske, 2015. november 5.

szerk: Beke András

Előzetes olvasmánylista a hallgatók számára

Archispeak #73 - Presentation Skills

Greusel, David. *Architect's Essentials of Presentation Skills*. New York: John Wiley & Sons, Inc., 2002.

Tufte, Edward Rolf. *Envisioning Information*. Cheshire, Connecticut: Graphics Press, 1990.

TED előadások (Pl: David S. Rose: How to pitch to a VC, Nancy Duarte: The secret structure of great talks, Joe Sabia: The technology of storytelling stb.